

**Psikolojik Açıdan
Din Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk**

Ali KOÇAK

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1456

Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Eskiyei Yayınları

Yayın No | Publication Number: 271

Kitap Adı: Psikolojik Açından Din Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk

Book Title (English): Religion, Religiosity, and Moral Maturity: A Psychological Perspective

ISBN: 978-625-6781-84-9

DOI: doi.org/10.70458/fcr.9786256781849

Yazar | Author: Ali KOÇAK | orcid.org/0000-0002-8253-1897

Kurum | Institution: Şırnak Üniversitesi

ROR ID: ror.org/01fcvkv23

Editör | Editor: Yusuf EMRE | orcid.org/0000-0002-1395-5207

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 266

Yayın Tarihi | Publication Date: Kasım | November 2024

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRAM7 | Din psikolojisi | Psychology of religion

BISAC: PSY045060 | Din Psikolojisi | Psychology / Religion

THEMA: JMH | Din psikolojisi | Psychology of religion

LC: BL53 | Din ve psikoloji | Religion and psychology

Atf Bilgisi | Cite as: Koçak, Ali. *Psikolojik Açından Din, Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk*

Ankara: Eskiyei Yayınları, 2024.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

**Psikolojik Açıdan
Din Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk**

Ali KOÇAK

Ankara 2024

Yazar Hakkında | About the Author

Ali KOÇAK

1988 yılında Karaman'da dünyaya gelen yazar, ilköğrenimini Karaman'da, lise öğrenimini Mersin'de tamamlamıştır. 2012 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamlamış, aynı yıl içinde Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2013 yılında Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atanmıştır. 2014-2020 yılları arasında geçici görevlendirme ile Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde akademik faaliyetlerini sürdürmüş, 2016 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde başladığı doktora eğitimini 2022 yılında tamamlamıştır. 2022 yılından bu yana Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Ali KOÇAK

The author, born in 1988 in Karaman, completed his primary education in Karaman and his secondary education in Mersin. In 2012, he earned his undergraduate degree from the Faculty of Theology at Çukurova University and began a master's program at the Social Sciences Institute of the same university in the same year. In 2013, he was appointed as a research assistant in the Department of Psychology of Religion at Şırnak University's Faculty of Theology. From 2014 to 2020, he engaged in academic activities at Çukurova University Faculty of Theology through a temporary assignment while pursuing his doctorate, in 2016, he began his doctoral studies at Çukurova University's Social Sciences Institute, completing the program in 2022. Since 2022, he has been working as a faculty member in the Department of Psychology of Religion at Şırnak University Faculty of Theology.

*Varlıklarıyla hayatımı anlamlı kılan
eşim Serpil ile kızlarım Bilge ve Umay'a...*

Kitap Hakkında

Psikolojik Açıdan

Din, Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk

Din ve ahlâkın ortak öznesinin insan olması, bu iki değer sistemi arasında kaçınılmaz bir ilişki oluşturmaktadır. Ne var ki bu ilişki davranışsal düzlemde her zaman belirgin değildir. Birçok din merhamet, dürüstlük ve adalet gibi ahlâkî ilkeleri savunurken, bu dinlerle özdeşleşen bireylerin gündelik yaşamdaki davranışları büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Bu tutarsızlık, ahlâkın doğası ve dinî inançların ahlâkî davranış üzerindeki etkisi hakkında önemli soruları gündeme getirmektedir. Psikoloji literatüründe dindarlık ve ahlâkî gelişim arasındaki ilişkinin farklı yönlerini kapsayan bilimsel araştırmalara ihtiyaç olduğu aşikardır. Bu kitap, ahlâkî olgunluk ve dindarlık arasındaki ilişkiyi araştırarak ve bu ilişkiyi etkileyebilecek bir dizi faktörü göz önünde bulundurarak ilgili literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Araştırma bulguları, dindar bireylerin genellikle daha yüksek düzeyde ahlâkî olgunluk eğilimi gösterdiklerini ve dinden bağımsız bir ahlâkî yaşamı tasvip etmediklerini ortaya koymaktadır. Bu da dindarlığın ahlâkî olgunlaşma sürecinde önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu ve dindar bireylerin etik karar verme anlarında inançlarının belirleyici rolünün bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgulara dayanarak dindarlığı ahlâkî olgunlaşma süreci için güçlü bir motivasyon kaynağı olarak nitelendirmek mümkün olmakla birlikte, bu imkânın belirli şartlara bağlı olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Ahlâkî gelişimin din dışı kaynaklardan da beslenebileceğini kabul etmek önemlidir. Seküler ahlak anlayışları, kültürel normlar ve kişisel deneyimler gibi faktörler de bireyin ahlâkî gelişimine farklı derecelerde katkıda bulunabilir. Dolayısıyla, ahlâkî ol-

gunluk-dindarlık ilifkisine dair yapılacak kapsamlı değerlendirmeler, bu alternatif etkileri de dikkate almalıdır. Bu hususlar ışığında, gelecekteki ampirik çalışmalarda din ve ahlâk arasındaki ilifkinin davranışsal tezahürlerini keşfetmek için farklı perspektif ve metodolojilerin kullanılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din psikolojisi, ahlak psikolojisi, dindarlık, ahlâkî olgunluk, vicdan.

About the Book

Religion, Religiosity, and Moral Maturity: A Psychological Perspective

The shared focus on human beings in both religion and morality establishes an intrinsic relationship between these two value systems. Nevertheless, this relationship does not always manifest clearly in behaviors. While numerous religions promote ethical values, such as compassion, honesty, and justice, the daily behaviors of adherents can differ markedly. This discrepancy prompts critical inquiries into the essence of morality and the role of religious beliefs in shaping moral conduct. There is a clear necessity for empirical research within psychological literature that examines various dimensions of the connection between religiosity and moral development. This book seeks to enhance this body of literature by exploring the association between moral maturity and religiosity while considering a multitude of factors that may affect this relationship. The research indicates that individuals with higher levels of religiosity typically exhibit greater moral maturity and tend to reject a moral framework that exists independently of religious influence. This suggests that religiosity serves as a significant motivational force in the journey of moral development, with the beliefs of religious individuals playing a crucial role in their ethical decision-making processes. Based on these findings, it is possible to characterize religiosity as a strong source of motivation for moral maturation; however, it is also important to emphasize that this potential is contingent upon certain conditions. Additionally, moral development can arise from secular sources, including ethical philosophies, cultural standards, and personal experiences, which can all contribute to an individual's moral

growth to varying extents. Consequently, any thorough evaluation of the relationship between moral maturity and religiosity must consider these alternative influences. Given these insights, future empirical investigations should adopt diverse perspectives and methodologies for further exploration.

Keywords: Psychology of religion, moral psychology, religiosity, moral maturity, conscience.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	14
TABLolar LİSTESİ	15
ŞEKİLLER LİSTESİ	17
EKLER LİSTESİ	17
TEŞEKKÜR	19
ÖN SÖZ	21
GİRİŞ	23
KURAMSAL ÇERÇEVE	31
1. Ahlâk	31
1.1. Ahlâk Kavramının Tanımlanması.....	32
1.2. Tarihsel Süreçte Ahlâka Yaklaşımlar	35
1.3. Ahlâkın Kaynağına Dair Görüşler.....	44
1.4. Ahlâkî Gelişim Teorileri	52
1.4.1. Psikanalitik Yaklaşım Göre Ahlâkî Gelişim	53
1.4.2. Sosyo-Davranışçı Bir Teori Olarak Sosyal Öğrenme Yaklaşımına Göre Ahlâkî Gelişim	58
1.4.3. Bilişsel Yaklaşım Göre Ahlâkî Gelişim	61
1.4.3.1. Piaget'nin Ahlâkî Gelişim Teorisi	62
1.4.3.2. Kohlberg'in Ahlâkî Gelişim Teorisi.....	64
1.4.3.3. Gilligan'ın Ahlâkî Gelişim Teorisi.....	73
1.4.4. Hümanist Yaklaşım Göre Ahlâkî Gelişim	75
2. Ahlâkın İlişkili Olduğu Alanlar	76
2.1. Değerler.....	78
2.2. Vicdan	82
2.3. Din	86
2.3.1. Din-Ahlâk İlişkisi	90
2.3.2. Dinlerde Ahlâk.....	96
2.3.2.1. Hinduizm'de Ahlâk.....	97
2.3.2.2. Budizm'de Ahlâk	98
2.3.2.3. Konfüçyüsçülük'te Ahlâk.....	100
2.3.2.4. Yahudilikte Ahlâk.....	100

2.3.2.5. Hristiyanlıkta Ahlâk	103
2.3.2.6. İslamiyet'te Ahlâk.....	105
2.4. Dindarlık	110
3. Ahlâkî Olgunluk	115
3.1. Batı'da "Ahlâkî Olgunluk"	119
3.2. İslam Coğrafyası ve Anadolu'da "Ahlâkî Olgunluk"	127
4. Ahlâkî Olgunluk-Dindarlık İlişkisi	137
4.1. İlgili Araştırmalar	144
4.1.1. Ahlâkî Olgunluğa Dair Araştırmalar	144
4.1.2. Ahlâkî Olgunluk-Dindarlık İlişkinine Dair Araştırmalar ..	149

ARAŞTIRMA VE YÖNTEM..... 159

1. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli.....	159
2. Araştırma Soruları	159
3. Evren ve Örneklem	160
4. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları.....	162
4.1. Ahlâkî Olgunluk Ölçeği.....	163
4.2. Dinsel Yaşayış Ölçeği	163
4.3. Ek Sorular.....	164
5. Verilerin Toplanması ve Analizi	164
6. Sınırlılıklar.....	166

BULGULAR..... 169

1. Ana Değişkenlere İlişkin Betimsel Değerler	169
2. Demografik Değişkenlere Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık Bulguları	169
2.1. Cinsiyete Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık Bulguları.....	170
2.2. Yaşa Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık Bulguları	170
2.3. Eğitim Durumuna Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık Bulguları.....	170
2.4. Mesleklere Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık Bulguları	171
2.5. Gelir Düzeyine Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık Bulguları.....	172
2.6. Medeni Duruma Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık Bulguları.....	173
3. Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık İlişkinine Dair Bulgular	173

4. Dindarlık-Ahlâklılık İlişkisine Dair Tutumların Ahlâkî Olgunlukla İlişkisine Yönelik Bulgular	174
5. Dindarlığın Ahlâk Boyutu ile Ahlâkî Olgunluk Arasındaki İlişkide İbadet Boyutunun Aracılık Etkisi	175

TARTIŞMA VE YORUM 179

1. Demografik Değişkenlere Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık	179
1.1. Cinsiyete Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık	179
1.2. Yaşa Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık.....	182
1.3. Eğitim Durumuna Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık.....	185
1.4. Mesleklere Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık.....	187
1.5. Gelir Düzeyine Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık	191
1.6. Medeni Duruma Göre Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık	194
2. Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık İlişkisi.....	197
3. Dindarlık-Ahlâklılık İlişkisine Dair Tutumların Ahlâkî Olgunlukla İlişkisi	201
4. Dindarlığın Ahlâk Boyutu ile Ahlâkî Olgunluk Arasındaki İlişkide İbadet Boyutunun Aracılık Etkisi	204

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 209

1. Sonuç	209
2. Öneriler	214

KAYNAKLAR..... 217

EKLER 249

EK-2..... 259

DİZİN..... 263

KISALTMALAR

- akt.** : Aktaran
APA : American Psychological Association
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
DYÖ : Dinsel Yaşayış Ölçeği
Ed. : Derleyen
M.Ö. : Milattan önce
Ö. : Ölümü
s. : Sayfa
ss. : Sayfadan sayfaya
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Kohlberg'in Ahlâkî Gelişim Evreleri	66
Tablo 2. Rokeach'ta Amaç ve Araç Değerler.....	79
Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Betimsel Değerler.....	249
Tablo 4. Ahlâkî Olgunluk Ölçeği ile Dinsel Yaşayış Ölçeği ve Alt Ölçek- lerinden Alınan Puanlara İlişkin Betimsel Değerler	251
Tablo 5. Cinsiyete Göre Ahlâkî Olgunluk Düzeylerinin Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bağımsız Gruplar T-Testi Analizi Sonuçları.....	251
Tablo 6. Cinsiyete Göre Dindarlık Düzeylerinin Farklılaşp Farklılaş- madığına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları	251
Tablo 7. Yaş ile Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık ile Dindarlığın Alt Bo- yutları Arasındaki İlişkilere Dair Pearson Moment ve Spearman Rho Analiz Sonuçları.....	252
Tablo 8. Eğitim Durumuna Göre Ahlâkî Olgunluk Düzeylerinin Farklı- laşp Farklılaşmadığına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları....	252
Tablo 9. Eğitim Durumuna Göre Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutla- rına Ait Puanların Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları	252
Tablo 10. Mesleklere Göre Ahlâkî Olgunluk Düzeyine İlişkin Betimsel Değerler	253
Tablo 11. Mesleğe Göre Ahlâkî Olgunluk Düzeylerinin Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANO- VA) Sonuçları	253
Tablo 12. Mesleklere Göre Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutlarına Ait Puanların Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Krus- kal-Wallis H Testi Sonuçları	254
Tablo 13. Gelir Düzeyine Göre Ahlâkî Olgunluk Düzeylerinin Farklıla- şp Farklılaşmadığına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları.....	245
Tablo 14. Gelir Düzeyine Göre Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutla- rına Ait Puanların Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları	255

Tablo 15. Medeni Duruma Göre Ahlâkî Olgunluk Düzeylerinin Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları.....	255
Tablo 16. Medeni Duruma Göre Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutlarına Ait Puanların Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları	256
Tablo 17. Ahlâkî Olgunluk ile Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Dair Pearson Moment ve Spearman Rho Korelasyon Analizi Sonuçları.....	256
Tablo 18. Dindarlık-Ahlâklılık İlişkisine Dair Değişkenlerin Ahlâkî Olgunlukla İlişkisine Yönelik Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri.....	257
Tablo 19. Dindarlık-Ahlâklılık İlişkisine Dair Değişkenlerin Ahlâkî Olgunlukla İlişkisine Yönelik Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	257
Tablo 20. Dindarlığın Ahlâk Boyutu ile Ahlâkî Olgunluk Arasındaki İlişkide İbadet Boyutunun Aracılık Etkisi	257

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ahlâkın altın kuralına dair farklı zaman ve kültürlerden ifadeler	51
Şekil 2. Kohlberg'in ahlâkî gelişim evrelerinin çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki yaş gruplarına göre değişimi.....	72
Şekil 3. Ahlâkın ilişkili olduğu alanlar.....	77
Şekil 4. Değer tipleri arasındaki ilişki.....	80
Şekil 5. İyi bir karakterin bileşenleri	121
Şekil 6. Mathieson'a göre ahlâkî olgunluğun bileşenleri.....	122
Şekil 7. Karakter güçleri ve erdemler	123
Şekil 8. Ahlâkî olgunlaşma ve ahlâkî çaba süreçleri.....	126
Şekil 9. İbn Miskeveyh'e göre nefsin güçleri ve erdemler.....	129
Şekil 10. "Ahlâklı olmak için Tanrı'ya inanmak gerekir mi?" sorusuna verilen yanıtların ülkelere göre dağılımı	141
Şekil 11. Psikolojik perspektiften, dindarlığın vicdanî kontrol ve ahlâkî motivasyon ilişkisindeki konumu	143
Şekil 12. Ahlâklılık, dindarlık ve şiddet eğilimi ortalamalarının dünyanın 9 bölgesine göre dağılımı	152
Şekil 13. Dindarlar ve dindar olmayanların ahlâkî ihlallere karşı deontolojik duruş düzeyleri	154
Şekil 14. Araştırma Modeli	159
Şekil 15. Dindarlığın ahlâk boyutu ile ahlâkî olgunluk arasındaki ilişkide ibadet boyutunun aracılık rolü	175

EKLER LİSTESİ

EK-1: Analiz Sonuçlarına İlişkin Tablolar	249
EK-2: Anket Formları.....	259

TEŞEKKÜR

Araştırmanın başından sonuna kadar değerli katkılar sunan pek çok kişiye minnettar olduğumu belirtmeliyim. Lisansüstü eğitimim boyunca danışmanlığımı sürdüren değerli hocam sayın Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK'a gösterdiği ilgi, destek ve rehberliği adına en içten teşekkürlerimi sunarım. Lisansüstü eğitimimde sağladığı tavsiyeleri ile araştırmanın tasarlanması ve yöntemsel hazır bulunuşluk hususlarındaki öneri ve teşvikleri adına değerli hocam sayın Prof. Dr. Asım YAPICI'ya şükran borçluyum. Her iki kıymetli hocamın da ilgi ve desteklerinin akademik yolculukla sınırlı olmadığını, hayat yolculuğunda da pek çok şey aktardıklarını belirtmeliyim.

Destekleri akademik süreçle sınırlı olmayan birçok çalışma arkadaşşıma ayrıca teşekkürlerimi iletmek isterim. Bu çalışmanın uygulama boyutunu planlamamda destek olan ve gözden geçirme sürecinde zamanını ayıran Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Rıfat GEÇİOĞLU'na; editoryal desteği ve kütüphane paylaşımı adına Dr. Öğr. Üyesi Yusuf EMRE'ye; planlama ve gözden geçirme aşamalarındaki katkıları için Dr. Öğr. Üyesi Nesibe ESEN ATEŞ'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca sağladıkları motivasyon ve önerileri için Dr. Öğr. Üyesi Merve KOYUNCU, Arş. Gör. Ali AKSAÇ, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BEKEN, Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman AKBOLAT'a; çalışmanın gözden geçirilmesi sürecinde vaktini ayıran Doç. Dr. Talip DEMİR'e; yayıma hazırlık sürecinde sağladığı destek adına Arş. Gör. Ayşe AYDAR'a teşekkür borçluyum. Doktora tezi savunma jürisinde bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK, Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ ve Prof. Dr. Abdülvahid SEZEN'e değerli öneri ve tavsiyeleri adına şükranlarımı sunarım.

Araştırmanın veri toplama aşamasında desteğini esirgemyen ve adını saymadığım birçok değerli kişi ile zamanlarını

ayırarak anketi dolduran tüm katılımcılara teşekkürlerimi borçluyum. Ayrıca araştırmanın basım ve yayımını gerçekleştirerek okuyuculara ulaşmasına aracılık eden ESKİYENİ YAYINLARI'na teşekkürlerimi sunarım.

Varlıklarıyla hayatımı renklendiren, bana ilham veren ve her anımı daha anlamlı kılan eşim Serpil ile kızlarım Bilge ve Umay'a; bana verdikleri emek ve gösterdikleri fedakârlıklar için anne-babama en içten şükranlarımla...

Ali KOÇAK
2024